

Василь Купрійчук,
кандидат наук з державного управління,
завідувач сектору соціологічного моніторингу
Центру соціологічних досліджень
Інституту проблем державного
управління та місцевого самоврядування НАДУ

Гуманітарний розвиток Української держави в добу П.Скоропадського

У статті здійснено аналіз гуманітарного розвитку Української держави в добу гетьманату П.Скоропадського. Доведено, що саме завдяки діяльності гетьмана відбулися позитивні зрушення й зміни в житті українського народу, зокрема розвиток і впровадження української мови в усі сфери тогочасного соціуму, особливо в освіту, культуру та науку; сприяння національно-культурному та духовному відродженню України тощо.

Ключові слова: гуманітарний розвиток, культура, освіта, управління, національно-культурне відродження, гетьманат, Павло Скоропадський.

In the article the analysis of humanitarian development of the Ukrainian State is carried out in time of hetman P.Skoropadskogo. It is well-proven that exactly due to activity of hetman positive changes and changes took place in life of the Ukrainian people, in particular, development and introduction of Ukrainian in all spheres of that time society, especially in education, culture and science; assistance to the national and cultural and spiritual revival of Ukraine.

Key words: humanitarian development, culture, education, management, national and cultural revival, Hetman, P.Skoropadsky.

Постановка проблеми. Період Української революції (1917-1920 рр.) активно досліджується в сучасній українській історіографії на основі нових методологічних підходів. Як особливий напрям у науковому процесі вирізняється вивчення ролі та значення особистісного фактора в подіях революційної доби.

В аналізі політичного та економічного життя цього періоду, державотворчих процесів набирають ваги дослідження, присвячені розвитку освіти, науки і культури у добу останнього гетьмана України Павла Скоропадського. У науковій, мемуарній, публіцистичній літературі висловлюються різні, іноді суперечливі оцінки подій та ролі в них гетьмана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика гуманітарного розвитку Української держави в добу Гетьмана П.Скоропадського вже досить тривалий час перебуває в полі зору вітчизняних дослідників. Зокрема, цьому питанню у своїх роботах приділяли увагу такі вітчизняні дослідники, як І.Плахтій, О.Кудлай, В.Ульяновський, Р.Піріг, Т.Осташко, Т.Сидорчук, Ф.Проданюк, В.Гриневиц, Б.Якимович, С.Павленко, Ю.Фігурний, Г.Папакін, В.Савченко, О.Реєнт, В.Ситник, В.Литвин, В.Шейко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Уже дев'ять десятиліть Українська національна революція перебуває в епіцентрі наукових дискусій, породивши велику кількість різноманітної літератури загального характеру. При цьому не дослідженою належним чином залишається низка ключових питань гуманітарного розвитку доби гетьманату П.Скоропадського. Зокрема, потребують подальшого вивчення аспекти реалізації механізму відродження української мови, створення національних освітніх закладів, розбудови бібліотечної справи.

Мета статті - розкриття сутності та змісту процесів гуманітарного розвитку Української держави в контексті історичної доби П.Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна стала перед невідкладною необхідністю утвердження державної мови, розвитку національної культури. За час незалежності прийнято Конституцію, ряд законів і постанов Верховної Ради України, указів Президента України, в яких визначаються нові підходи до цілей та напрямів гуманітарної політики, засобів їх практичної реалізації. Успішне виконання цих завдань значною мірою залежить від усвідомлення історичних традицій, зокрема вивчення досвіду культурного будівництва періоду визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр.

Центральна Рада, Гетьманський уряд, Директорія УНР вважали відродження української культури одним із головних елементів державотворення. Найбільших успіхів у гуманітарній сфері було досягнуто за доби гетьманату П.Скоропадського. Відносне піднесення економіки і розвиток банківської справи на той період дозволили уряду Української держави поліпшити фінансування гуманітарної галузі, реалізувати низку проектів, які були розроблені ще за Центральної Ради, сприяти подальшому розвитку національної культури [1].

Встановлення влади гетьмана П.Скоропадського започаткувало другий період української державності (квітень-листопад 1918 р.) - авторитарно-монархічний та нову систему відносин між особою та державою. В Україні встановлювався режим особистої влади гетьмана України, який уособлював не тільки виконавчу, а й законодавчу владу, мав великий вплив на судову систему, тобто зосереджував у собі функції монарха [2].

Отже, першочерговими завданнями уряду П.Скоропадського ставилося відродження української мови, створення національних освітніх закладів, збільшення кількості україномовних газет, журналів, підручників, розвиток бібліотечної справи, музичного, театрального мистецтва тощо. Проте для вирішення цієї важливої справи не вистачало вчителів, а в багатьох місцевостях України їх не було зовсім. З травня-червня 1918 р. продовжували створюватися культурно-освітні організації "Просвіти" (їх започаткувала Центральна Рада), діяльність яких була особливо активною серед селян. Ініціатором відродження "Просвіт" була українська інтелігенція, яка формувала національну самосвідомість, зокрема Д.Багалій, Д.Дорошенко,

С.Єфремов, Б.Грінченко, О.Олесь та ін. У губернських і повітових центрах України "Просвіти" відкривали курси з підготовки вчителів. До цієї справи долучали українські гімназії, кафедри педінститутів й університетів. "Просвіти" також створювали гуртки з ліквідації неписьменності серед дорослих, а для школярів запроваджували програми рідною мовою. У 1918 р. на території України діяло понад 2000 "Просвіт", їх діяльність продовжувала активізуватися [3].

У період гетьманату помітні зрушення відбулися в галузі управління вищою освітою. Цією проблемою займалася спеціальна комісія на чолі з видатним ученим В.Вернадським. Завдяки її роботі та фінансовій підтримці з боку держави й різних зацікавлених організацій у столиці на основі Київського народного університету відкрився державний університет, також було засновано університети в Катеринославі, Кам'янці-Подільському, Ялті, два факультети на рівні університету в Полтаві та педагогічний інститут у Сумах, інститути історії, мистецтва, археології у Києві. Були оголошені українськими Київський (Святого Володимира), Харківський, Одеський університети. У жовтні 1918 р. засновано Київський інститут удосконалення лікарів, а в листопаді 1918 р. почала працювати Українська академія мистецтв, у якій викладали відомі педагоги-художники Г.Нарбут, Ф.Кричевський, М.Бойчук, Ф.Бурачек, О.Мурашко [4].

Також модернізувалася вища освіта технічного й аграрного спрямування. Рада Міністрів виділяла кошти на створення електротехнічного факультету в Київському політехнічному інституті, Миколаївського і Херсонського політехнічного, Одеського геофізичного та низки інших вищих навчальних закладів технічного профілю. Фінансувалося будівництво сільськогосподарського інституту для степової зони в Херсоні, ветеринарного в Харкові, відкриття агрономічного відділу на механіко-математичному факультеті університету Святого Володимира, а також Рада затвердила проект побудови в столиці Сільськогосподарської академії [5].

Великою є заслуга уряду Павла Скоропадського у відновленні та подальшому розвитку української науки. 14 листопада ухвалено закон про заснування Української академії наук (УАН) у Києві, президентом якої став В.Вернадський. У складі УАН відкрито три відділи: історико-філологічний, фізико-математичний та соціальних наук, а також такі установи, як: національна бібліотека, астрономічна обсерваторія, хімічна лабораторія, фізичний інститут, зоологічний музей, ботанічний сад, геологічний музей і низка інших наукових закладів.

Наказом гетьмана П.Скоропадського призначено перших дійсних членів УАН. По відділу історико-філологічних наук дійсними членами стали заслужений професор Харківського університету Д.Багалій, ординарний професор Київського українського державного університету А.Кримський, заслужений професор Київської духовної академії М.Петров, професор Чер-

нівецького університету, доктор С.Смаль-Стоцький. По відділу фізико-математичних наук призначені ординарний академік Російської Академії наук В.Вернадський, професор Київського політехнічного інституту С.Тимошенко, заслужений ординарний професор Київського університету П.Тутковський. По відділу соціальних наук призначені ординарний професор Київського українського державного університету М.Туган-Барановський, професор Катеринославського університету Ф.Тарановський, ординарний професор Київського політехнічного інституту В.Косинський, член-секретар комісії з розбирання давніх актів О.Левицький [6].

Крім названих наукових установ уряд П.Скоропадського засновує широку мережу загальнокультурних закладів та установ, а саме: Державний український архів, у якому мали бути зосереджені документи історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограда, Національну галерею мистецтва, Український історичний музей та Українську національну бібліотеку, фонд якої швидко зростає, а за кількістю та якістю книг Українська національна бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи.

Також у Києві було засновано Державний драматичний театр, Державний народний і Молодий театри, а також Українську Державну капелу та Державний симфонічний оркестр. Перший очолили відомі вже режисери О.Загаров і Б.Кривецький, які пройшли школу в Московському художньому театрі під керівництвом К.Станіславського і Б.Немировича-Данченка. Новий театр у своїй діяльності схилився до реалістично-психологічної школи; у його репертуарі перебували п'єси українських та зарубіжних драматургів.

Заслугує на увагу діяльність Молодого театру, який очолив великий майстер театрального мистецтва, видатний режисер пореволюційної доби, основоположник нового напрямку в історії українського театрального мистецтва Лесь Курбас. У театрах Києва, Харкова та інших міст країни працювали видатні майстри сцени М.Заньковецька, П.Саксаганський, Г.Юра, М.Крушельницький, І.Мар'яненко, А.Бучма, В.Василько, Б.Романицький, Г.Затиркевич-Карпинська, І.Замичковський, Г.Борисоглібська, О.Загаров, Ф.Левицький, Л.Ліницька, О.Ватуля, Ф.Барвінська та ін.

У часи гетьманату завдяки патріотичній діяльності української інтелігенції були зроблені і перші кроки в розвиткові монументального мистецтва і використання його як знаряддя піднесення національної свідомості народу. На національне свято перетворилося відкриття в місті Ромни, що на Сумщині, 27 жовтня першого в Україні пам'ятника Т.Г.Шевченку, спорудженого молодим скульптором І.Кавалерідзе [7].

Особливо разючими були успіхи української преси та книгодрукування. Протягом 1918 р. виникло 104 видавництва, серед них: "Час", "Вік", "Дзвін", "Криниця", "Вернигора", "Сяйво", "Друкар", "Союз" (Харків), "Сіяч" (Черкаси), "Промінь" (Сміла), "Рух" (Вовча), "Народний стяг" (Одеса), "Се-

лянська самоосвіта" (Одеса). Характерно, що видавничі осередки виникали по всій Україні (1918 р. їх налічувалося в Києві 40, Катеринославі - 6, Одесі - 5 і т.ін.), діяло навіть українське видавництво при Кубанському центрі в Катеринодарі. У 1918 р. створено "Український видавничий кооперативний союз" (Книгоспілка), "Дніпросоюз", "Українську школу". Одним із найпродуктивніших було видавництво "Дністер" у Кам'янці-Подільському (це місто на Поділлі стало значним видавничим центром, оскільки в 1919-1920 рр. там розташовувалися урядові установи УНР). Динаміка випуску українських книжок за назвами досить промовиста: 1917 рік - 474; 1918 - 1084; 1919 - 665. Хоча того ж 1919 р. створюється Державне видавництво України в Харкові [8].

Прикметною особливістю цих років стала активізація фахової, кооперативної, земської, селянської, релігійної періодичної української преси. За даними тогочасних друкованих органів, восени 1918 р. в Україні виходило українською мовою 83 часописи. Газети видавалися не тільки в губернських центрах, а й у повітових осередках. Новим для України явищем був вихід педагогічних, школярських, дитячих, студентських часописів. З культурологічних і літературно-мистецьких видань слід відзначити кварталник історії, літератури, культури і мистецтва "Наше минуле" (Київ, 1918-1919 рр.) за редакцією В.Королева-Старого, пізніше М.Зерова; "Літературно-критичний альманах" (1918), в якому брали участь переважно символисти П.Савченко, Я.Савченко, Д.Загул, О.Слісаренко; "Шлях" (1917-1918) за редакцією М.Шаповала й О.Мицюка. Усього в Україні в 1918 р. діяло 212 друкованих видань [9].

Важливим зрушенням у духовній сфері стало утворення Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом В.Липківським.

Уже в перший день гетьманування, 29 квітня 1918 р., на з'їзді хліборобів-землевласників разом із "Грамотою до всього Українського Народу" були оприлюднені так звані "Закони про тимчасовий державний устрій України". У цьому фактично Основному Законі держави був і окремий розділ "Про віру", де зазначалося: "Первенствующа в Українській Державі віра є християнська, православна" (пункт 9) і "Всі не належні до православної віри Громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослуженням по обряду оної" (пункт 10) [10].

Оцінюючи період Гетьманату, дослідник Василь Ульяновський відзначав: "Державна політика Гетьманського Уряду щодо Церкви врешті була досить чітко відпрацьована концептуально й практично-організаційно, що обмежувало самостійність Церкви як інституції (передусім в акціях державного характеру), але держава не втручалася у власне релігійне життя й виконання основних внутрішніх функцій Церкви" [11]. Науковець вважає, що Церква відходила від старої моделі підпорядкування державі, однознач-

но обравши позицію: не Церква для держави, а держава для Церкви, що, ніби, більше нагадувало західний варіант церковної організації.

Зазначимо, що в цей період головною проблемою, що стояла на заваді повній гармонізації відносин між Церквою та державою, була однозначна проросійська позиція єпископату православної Церкви, який, вийшовши з російського православ'я часів імперії, й чути не хотів про автокефалію, відокремлення від іноземного центру - Московської Патріархії, а тим більше українізацію.

Висновки. Отже, здобутки Української держави Гетьмана П.Скоропадського в галузі гуманітарного будівництва були досить важливими. Розвивалася нова національна школа, розширювалася мережа навчальних закладів - українські університети, здійснювалася українізація системи освіти та державних установ, збільшився друк книжок на кошти держави, засновувалися бібліотеки, театри, музеї, архіви тощо. Саме у цей період трансформовано українську національну систему освіти, видавничу справу, здійснено глибокі перетворення в інших галузях культури. Усе це заклало міцну основу національно-культурного відродження та подальшого гуманітарного розвитку українського народу, а також у наступні роки дало можливість зробити вагомий внесок у розвиток світової культури ХХ ст. [12].

Проте ця робота відбувалася в складних умовах світової війни й революції в Україні, тому не всі заходи гетьманського уряду в гуманітарній сфері впроваджувалися в життя. Головне, що вдалося йому зробити - зберегти Українську державність. Але його можливості обмежувалися реаліями, які залишила українська демократія, проросійським налаштуванням більшості членів його уряду, складною геополітичною обстановкою та іншими чинниками.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні та виробленні конкретних пропозицій щодо шляхів застосування досвіду державної політики у сфері гуманітарного розвитку в роки Українського державотворення доби Гетьмана П.Скоропадського для розв'язання актуальних проблем сучасного гуманітарного розвитку та культурного будівництва в Україні.

Список використаних джерел

1. *Реєнт О.* Павло Скоропадський / О. Реєнт. - К. : Видавн. дім "Альтернативи", 2003. - 304 с.
2. *Савченко В. А.* Павло Скоропадський - останній гетьман України / В. А. Савченко. - Х. : Фоліо, 2008. - 380 с.
3. *Фігурний Ю. С.* Державотворча діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі (До 135-річчя від дня народження та 90-ліття утворення Української Держави) / Ю. С. Фігурний // Українознавство. - 2008. - № 3, 4.

4. Історія українського війська (1917-1995) / [В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін.]. - Львів : [б. в.], 1996. - 243 с.
5. Папакін Г. Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби Української революції 1917-1921 років / Г. Папакін // Вісн. держ. служби України. - 2008. - № 2. - С. 30-42.
6. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук / В. І. Ульяновський // Укр. іст. журн. - 2008. - № 6. - С. 26-38.
7. Історія української культури [у 5 т.]. - К. : Асамблея діл. кіл, 2003 - (Джерела з історії культури України) / голов. редкол. : С. М. Урбан (голова) [та ін.]. - Т. 1-3. - [Б. м.], 2003. - 641 с.
8. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. І. Огієнко. - К. : Абрис, 1991. - 564 с.
9. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. / Я. Грицак. - К. : Європ. у-нт, 1996. - 341 с.
10. Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. - К. : [б. в.], 1997. - С. 118.
11. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського) / В. І. Ульяновський. - К. : [б. в.], 1997. - С. 39.
12. Пиріг Р. Я. Павло Скоропадський: Штрихи до політичного портрету / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Укр. іст. журн. - 1992. - № 9. - С. 91-105.

Олександр Олійник,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри державного управління
і менеджменту НАДУ

Витоки і становлення традиції урядування на теренах давньокиївської держави

За допомогою аналізу літописних джерел і логічних міркувань у статті зроблено спробу реконструювати механізми виникнення та становлення традиції врядування в управлінні суспільним розвитком територій давньокиївської держави, а також знайти пояснення причинам певного протистояння традиції урядування державотворчим процесам та створення умов домінування республіканської та монархічної форм правління.

Ключові слова: влада, державотворення, врядування, традиція, громада, князь, народ, правління.

Through analysis chronicle sources and logical reasoning in the article is an attempt to reconstruct the mechanisms of formation and traditions of governance in the